



basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

HUKURI 2024

TIMARAKA: 70

NKARHI: Tiawara ti2½

Papila leri ra swivutiso ri na tipheji ta 19.

SWITSUNDZUXO NA VUXOKOXOKO

Hlaya swiletelo leswi landzelaka hi vukheta u nga si sungula ku hlamula swivutiso.

1.

U nga ringeti ku hlaya phepha ra swivutiso hinkwaro. Xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji leyi landzelaka kutani u fungha tinomboro ta swivutiso swa tibuku leti u dyondzeke tona lembe leri.

2.

Phepha leri ri na swiyenge swa MUNE:

XIYENG XA A:	Novhele	(35)
XIYENG XA B:	Ntlangu	(35)
XIYENG XA C:	Swirungulwana/Swihungwana	(35)
XIYENG XA D:	Vutlhokovetseri	(35)

3.

Hlamula SWIVUTISO SWIMBIRHI, ku suka eka SWIYENG swin'wana na swin'wana SWIMBIRHI hindlela leyi landzelaka.

XIYENG XA A: NOVHELE

Hlamula xivutiso xa novhele leyi u yi dyondzeke.

XIYENG XA B: NTLANGU

Hlamula xivutiso xa ntlangu lowu u wu dyondzeke.

XIYENG XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA

Hlamula swivutiso leswi humaka eka swirungulwana HINKWASWO.

XIYENG XA D: VUTLHOKOVETSERI

Hlamula swivutiso leswi humaka eka switlhokovetselo HINKWASWO.

Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.

4.

Landzelela swiletelo leswi nga emasungulweni ya xiyenge xin'wana na xin'wana hi vukheta.

5.

Nombora tinhlamulo ta wena ku ya hilaha swivutiso swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.

6.

Sungula xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.

7.

Nkarhi lowu ringanyetiweke: Tirhisa timinete ta kwalomu ka 75 eka xiyenge xin'wana na xin'wana.

8.

Tsala swi basa no vonaka.

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI

XIYENGE XA A: NOVHELE		
Hlamula swivutiso swa novhele leyi u yi DYONDZEKE.		
NOMBORO YA XIVUTISO	TIMARAKA	NOMBORO YA PHEJI
1. <i>Ndzi ngo tinciki!</i>	35	5
XIYENGE XA B: NTLANGU		
Hlamula swivutiso swa ntlangu lowu u wu DYONDZEKE.		
2. <i>Byokota Madlayisana</i>	35	8
3. <i>Ku dyela nyama ematlukeni</i>	35	11
XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA		
Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka swirungulwana HINKWASWO.		
4.1 'Tiko ra pfuma'	18	14
4.2 'Ndlela i ya un'wana na un'wana'	17	15
XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI		
Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka switlhokovetselo HINKWASWO.		
5.1 'Wansati'	18	17
5.2 'Ndzi tsakisa mani?'	17	18

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO U HLAWURILE SWIVUTISO HI MFANELO:

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungho wa nghwaju ku kombisa leswaku u hlawurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

NONGONOKO WO TIKAMBA			
XIYENGE	NOMBORO YA XIVUTISO	NOMBORO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA NGHWAJU (✓)
A: NOVHELE (Swivutiso swa ximbangu)	1	1	
B: NTLANGU (Swivutiso swa ximbangu)	2/3	1	
C: SWIRUNGULWANA/ SWIHUNGWANA (Swivutiso swa ximbangu)	4.1 + 4.2	1	
D: VUTLHOKOVETSERI (Swivutiso swa ximbangu)	5.1 + 5.2	1	
LEMUKA: Tiyisisa leswaku u hlamurile swivutiso eka swiyenge SWIMBIRHI ntsena.			

XIYENGE XA A: NOVHELE**XIVUTISO XA 1: NDZI NGO TINCIKI! – FA Thuketana**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga hansi ka wona.

XITSHURIWA XA A

'Marito ya wena ya twala tatana Comela,' ku hlamula nkulukumba Moyana. 'Kunene hi vana va Xikwembu, kutani tani hi hina loko hi tsakela ku va ni vana va hina emakaya ya hina, na xona Xikwembu xi tsakisiwa hi ku va na hina vana va xona ekaya ka xona etilweni.'

'Kunene a hi vekekeni hinkwaswo eka Xikwembu, hi xona xi nga ta hi chavelela,' ku vula 5
nkata Comela. 'U kwihi manana N'wa-Xitlhelana hi ta endla xikhongelo.' 'U kona,' ku
hlamula nkulukumba Ntekele, 'kambe a ndzi kholwi leswaku a nga huma a ta haleno hi
mukhuva lowu a nga tlhaveka hi wona.' 'A nga tlhaveki! Jaha ra yena mbuya,' ku vula
nkata Moyana. 'Swa antswa hi ya endlela xikhongelo xelexo kwale a nga kona.' Hi ku
twa leswaku a va lava ku ya enghena ekamarini ya vona va endla xikhongelo, 10
nkulukumba Ntekele a vona swi fanela ku rhanga hi ku ya veka switulu, ni ku lulamisa
mikumba leyi hi ku pfuka ka yena bya mpfundla a a lo yi raha kunene. Kwalaho hi loko
a rhwala switulu swimbirhi ekamarini ya vona ya ku dyela eka yona, a ya naswo
ekamarini ya vona ya ku etlela eka yona. U te loko a ku ekamarini ya vona ni switulu
swa yena emavokweni gidya. Mahlo ya yena ya tsutsumela emubedweni laha nsati a a 15
etlele kona.

- 1.1 Xana vanhu lava va vulavula va ri kwihi? (1)
- 1.2 Hi xihhi xivangelo lexi endlaka leswaku vanhu lava va kumeka eka mbangu lowu? (1)
- 1.3 I yini lexi a xi endlaka leswaku Rice a nga thyi n'wana wa yena vito ra William? (2)
- 1.4 Hikokwalaho ka yini Ntekele a venga ndyangu wa ka Ridonga? (2)
- 1.5 Boxa swilo swimbirhi leswi Rice a nga kunguhata ku xavela n'wana wa yena loko o tshuka a ve mufana. (2)
- 1.6 Vula u ku HI SWONA kumbe A HI SWONA kutani u seketela nhlamulo ya wena. Ntekele a a endlaka leswaku vana va yena va tikeriwa hi vutomi. (2)
- 1.7 Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga yona eka leti landzelaka:

Loko Ntekele a ya fika ekamarini ya vona yo etlela u kumile leswaku N'wa-Xitlhelana a ...

A tshamile exitulwini.
B hlaya bibebe.
C lovile khale.
D hlaya buku. (1)

- 1.8 Kombisa ku tikeriwa loku N'wa-Xitlhelana a ri na kona endyangwini wa yena. (2)
- 1.9 Hi ku vona ka wena hikwalaho ka yini swi fanerile ku va n'wana wa Rice na Khanyisa a rivalela kokwana wa yena Ntekele. (2)
- 1.10 Xana loko a wu ri Ntekele u humelerile hi leswi nga n'wi humelela eka ntshaho lowu a wu ta endla yini? (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA B

A ndzi languteri ku rivaleriwa eka wena nkata mina hikuva ndzi ku dyohela ngopfu. Eka wena ndzi ve tani hi mhungubye leyi funengeleke dzovo ra nyimpfu, ndzi ku kanganyisile ni ku ku tumbelela. Murhandziwa, a wu ndzi nyike mbilu ya wena hinkwayo, u ndzi rhandzile hi mbilu ya wena hinkwayo, kambe ndzi thyakise rirhandzu rhelero, ndzi tlanga hi rona.	5
Kunene a hi nga ha vonani N'wa-Ntekele murhandziwa hikuva a ku na n'anga, ndzi ta fela kwala. Ntsena swi tive leswaku ni ku biha kwanga, emakorhweni ya mbilu ya mina, exivindzini xa yona, i vutshamo bya wena, hi laha u fumaka kona. Ndzi ku rhandzile Nayi, ...	
Ndzi tsala papila leri ndzi ri karhi ndzi khapa-khapa mihloti, kambe mihloti ya mina a hi ya nchumu hikuva a hi yona yi nga hlangulaka leswi ndzi nga ku endla swona, a hi yona yi nga ndzi kutsulaka laha tiheleni ndzi nga kona.	10
Hambanini Nayi wa mina, hambanini. Mikateko hinkwayo ya tilo a yi ku nele. Ntsena u nga ndzi rivari emikhongelweni ya wena. Khongelela moya wa mina leswaku wu etlela hi ku rhula etikweni ra mindzhuti. Ndzi hava marito lama nga hlamuselaka hi xitalo ku enta ka rirhandzu leri ndzi ku rhandzaka ha rona, hikwalaho ndzi pfumelele ndzi heta papila leri hi ku vula ndzi vuyelela leswaku ndza ku rhandza, ndza ku rhandza, ndza ku rhandza.	15
Wa wena la nge tiheleni	20

- 1.11 Xana i mani mutsari wa papila leri? (1)
- 1.12 Hlamusela xin'we lexi kombisaka vumunhu bya mutsari wa papila leri. (1)
- 1.13 Mutsari u ponise ku yini eka ndhawu leyi a ri eka yona? (2)
- 1.14 Hlamusela leswi mutsari wa papila a kombeleke Manayila ku swi hundzisela eka mana wa yena eka papila. (1)
- 1.15 Mahetelelo ya papila lawa nge: 'Wa wena la nge tiheleni' ya kombisa yini hi leswi a swi humelela laha mutsari wa rona a a ri kona? (2)
- 1.16 Xana u dyondzile yini eka leswi a swi humelela mutsari wa papila eka nkarhi lowu a tsala hi wona papila leri? (2)

- 1.17 Mutsari wa papila u kombisa ku va a titwa njhani loko a vula marito lama landzelaka: 'Khongelela moya wa mina leswaku wu etlela hi ku rhula etikweni ra mindzhuti.' (2)
- 1.18 Nkulukumba Ntekele a a ri na ntlimbo wa le ndzeni. Kombisa ntiyiso wa mhaka leyi hi ku seketela hi leswi nga etsalweni. (2)
- 1.19 Mbuyelelo wa marito lama , '... ndza ku rhandza, ndza ku rhandza, ndza ku rhandza', emakumu ka papila leri ya na nkoka muni eka mutsaleriwa? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 1.20 Kombisa ndlela leyi marito lama nga laha hansi ma hundzukeke xikhovolelo hakona evuton'wini bya Ntekele.
- 'Ndzi Ntekele, Ntekele wa Ntekele *bus service*, hi mina ndzi mi hlwerisaka le *Barclays Bank* hi ku hlaya macheleni.' (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU**XIVUTISO XA 2: BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA C

GEZANI:	Swi lo yini mi ngo hi komba xikosi wonge a mi hi tivi?	
MAKHANANA:	Ku komba xikosi mi vula yini? Leswi ndzi nga mi xeweta ke!	
GEZANI:	Ndzi vula leswaku a mi ndzi khomi ku fana ni masiku.	
MAKHANANA:	Xii-i! A mi swi voni leswaku nuna wa mina u kona? Mi lava ku ndzi dlayisa hi Mathebula. A swi ndzi suki mina, ma yi vona nyoka?	5
NONI:	Makhanana, a hi yise byalwa bya vanhu va nga ta zela va hi landza.	
GEZANI:	Mi ta vuya xana?	
MAKHANANA:	A ndzi tivi, kumbexana?	10
GEZANI:	Loko mi vuya mi ta ndzi kuma emurhini lowuya. (<i>Va yisile byalwa endlwini, hiloko MAKHANANA a twa a nonoheriwa ku tshama endlwini, hikuva mbilu ya yena a yi ri eka ndhuna. Hi ku copeta ka tihlo nyakwii! a kongoma laha a ku ri ni ndhuna.</i>) U fikile, a ndzi nga tshembi leswaku u ta ta.	15
MAKHANANA:	Ndzi byeleni leswi mi lavaka ku ndzi byela swona, Mathebula a nga si swi thumbha leswaku a ndzi kona.	
GEZANI:	Xi dakwile xi nge swi voni leswaku a wu kona.	
MAKHANANA:	A nga si dakwa, u tiviwa hi mina loko a dakwile.	
GEZANI:	Swona xi ta tlhela rini xi ngo tshamela ku hi nyangatsa.	20
MAKHANANA:	Phela hi yena a nga ndzi tshikisa ntirho. Na sweswi u nge he ndzi voni eswikwengeni.	

- 2.1 Boxa mbangu wa n'wangulano lowu wa xitshuriwa lexi. (1)
- 2.2 Hi xihhi xivangelo xo va Gezani a a byela Makhanana leswaku u n'wi komba xikosi? (2)
- 2.3 Nyika vito ra makwavo wa Gezani wa xisati. (1)
- 2.4 Hlawula nhlamulo yin'we eka leti nyikiweke laha hansi hi ku hetisa xivulwa lexi nga laha hansi.
- Gezani a a ri munhu wo ...
- A titsongahata.
- B delela.
- C kariha.
- D mavondzo. (1)
- 2.5 Xana Gezani a a tirha ntirho muni? (1)

- 2.6 I yini xi endleke leswaku Mathebula a tshikisa Makhanana ku tirha? (2)
- 2.7 Hi swihi leswi kombisaka leswaku Makhanana a a rhandza ngopfu Gezani? (2)
- 2.8 Gezani a nga na xihundla hi rirhandzu ra yena na Makhanana. Tiyisisa mhaka leyi. (2)
- 2.9 I yini lexi a xi karhata Gezani ku kala a vula marito lawa, 'Swona xi ta tlhela rini xi ngo tshamela ku hi nyangatsa.' (2)
- 2.10 Hi xihhi xivangelo xa ku va Mathebula a vula Makhanana noyi? (1)
- 2.11 Vunghana bya Gezani na Mavundza a byi nga ri bya ntiyiso. Seketela mhaka leyi. (3)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA D

MAKHANANA:	(<i>U vulavula hi mbilu.</i>) Dyambu ri perile kambe vurhongo bya ala. Vutomi bya tika kambe swi nga endleka leswaku Mathebula a dlawa. Loko o ka nga dlayiwi ndzi ta va ndzi ri ekhombyeni, hikuva n'anga yi ta ndzi dlaya hi mirhi ya yona. Loko ...(<i>Hi nkarhi wolowo n'anga yi fika yi ba noti lowu a yi toloverile ku enghena ha wona emutini lowu loko</i>	5
MAVUNDZA:	Wa tiva leswi a ndzi swi lavisa swona a swa ha endlekanga hi ku hetiseka.	
MAKHANANA:	A mi ndzi pfuxeli no ndzi pfuxela, mo fika hi ku vulavula hi leswi vavisaka mbilu.	10
MAVUNDZA:	Murhandziwa eka khombo leri u nga pona eka rona loko ndzo sungula hi ku pfuxela mirhi ya mina yi ta dzudzeka yi nga ha tirhi hi ndlela ya kona.	
MAKHANANA:	Se mi ri yini leswi nuna wa mina a nga ta dlayiwa?	15
MAVUNDZA:	U vula leswaku wa n'wi rilela?	
MAKHANANA:	Ndza n'wi rilela, hikuva se ndzi vone ntila wa rifu. Na mina phela a ndzi si pona.	
MAVUNDZA:	Wa xi vona ximudyana lexi? Loko xa ha ri kona u nge humeleli hi nchumu.	20
MAKHANANA:	Mo tisa ndzi xi khoma xi nga ta lahleka ivi ndzi va ekhombyeni.	
MAVUNDZA:	Ri ta va ri nga ri rirhandzu ra mina eka wena loko xo lahleka.	
MAKHANANA:	Mi to swi endlisa ku yini?	
MAVUNDZA:	Wa tiva loko ndzi ri ni murhi lowu ku hava lexi nga humelelaka. Lava ndzi vengaka loko va vulavula hi mina va to rivala ...	25

- 2.12 Ku va Mavundza a nghena emutini wa Mathebula a ri karhi a ba noti swi hi paluxela hungu muni? (2)
- 2.13 Boxa mavito ya vasati vambirhi va Mavundza. (2)

- 2.14 Marito ya Mathebula lawa ya nge. 'Wa xi vona ximudyana lexi? Loko xa ha ri kona u nge humeleli hi nchumu ...' ya hundzukile xikhovolelo hindlela yihi? (2)
- 2.15 Hikokwalaho ka yini Mavundza a vurile leswaku leswi a swi lavisa swona a swa ha endlekangi hi ku hetiseka? (2)
- 2.16 I yini lexi a xi chavisa Makhanana ku kala a vula marito lawa ... 'na mina phela a ndzi si pona'? (1)
- 2.17 Kombisa xintshuxo lexi tekiyeke hi Mathebula ku tiolovisela vutomi loko a ta va a ntshuxiwile hi hosi Magamana. (2)
- 2.18 Hlamusela nkongomelo wa ntlangu lowu. (2)
- 2.19 Nyika vonelo ra wena ehenhla ka mhaka yo va Mavundza na Makhanana va kumeka va ri swin'we eka ntshaho lowu. (2)
- 2.20 Swiendlo swa Mavundza na Makhanana swi vavisa vanhu vo tala. Seketela hi timhaka TIMBIRHI. (2)
- [35]**

XIVUTISO XA 3: KU DYELA NYAMA EMATLUKENI – DJ Risenga

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA E

VUKOSI:	Se swi endla masikunyana ndzi nga voni nhlanga yo baleka ngati hi ta manana.	
PIET:	Swa vakhegula na vakhalabya swa hlwela phela. Goza rin'wana na rin'wana ra kambisiwa ri nga si kandziya.	
VUKOSI:	Kumbe timhaka ti hlwerisiwa hi tatana. Manana vona va swi jahile, ndza swi tiva. Va swi jahile hi mahlongati. Swin'wana leswi hlwerisaka kumbe i timhaka ta mali ya vona ya phenxeni. Va ha yi yimerile.	5
PIET:	Phela a yi ti xikan'we hinkwayo, ku rhanga ya masiku ivi ku landzela ya phenxeni leyi na yona yi nga avanyisiwa kambirhi. Yin'wana i ya wena yin'wana hi leyi va nga ta ku holela n'hweti na n'hweti. Swin'wana leswi va hlwerisaka kumbexana va nga va va kolota xibalu xa ka Gavhumende. Kumbe ku na tifomo leti va nga ti tlheriselangiki, se ku hlwela loku ku nga va ku vangiwa hi sweswo.	10
VUKOSI:	Kambe wena u tirhana na swona, (<i>U vula hi ku teka khapu ya tiya a nwa, Piet na yena u mita nkolo wun'we wa tiya, ivi a yi veka ehenhla ka sosara leyi a a yi khomile hi xandla xa ximatsi.</i>)	15
PIET:	A ndzi le ka Ndzawulo ya ta Tiphexeni, ndzo swi tiva. Swi tiviwa hi lava va nga ka Ndzawulo yoleyo lava hi tirhaka swin'we.	

- 3.1 Xana Vukosi a a ri eka xiyimo xihi xa vusati bya yena eka tshaho lowu? (1)
- 3.2 Hetisa xivulwa lexi nga laha hansi hi ku hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti nyikiweke laha hansi.
- Piet a tirha tanihi ...
- A mukamberi.
B mabalana.
C mufundhisi.
D mudyondzisi. (1)
- 3.3 Hi xihi xivangelo xo va Vukosi a ku a nga voni nhlanga yo huma ngati eka leswi a tshembisiwe swona hi mana wa yena? (2)
- 3.4 Kombisa vumunhu bya Vukosi mayelana na vuxaka bya yena na mana wa yena. (2)
- 3.5 Hi swihi leswi kombisaka leswaku Piet a a ri munhu loyi a tekelaka swilo enhlokweni eka xitshuriwa lexi nga laha henhla? (2)

- 3.6 Ma'am Joyce a a titwa se a ri munhu wo antswa evuton'wini. Tiyisisa mhaka leyi hi ku nyika timhaka timbirhi. (2)
- 3.7 Paluxa nkongomelo wa ntlangu lowu. (2)
- 3.8 Hi wihi ntlimbo lowu Mzamani a ri na wona mayelana na nsati wa yena. (2)
- 3.9 Hi ku vona ka wena vunghana bya Ma'am Joyce na Xilavi a byi ri lebyi akaka xana? Seketela nhlamulo ya wena. (3)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA F

XILAVI:	Kasi hi ta eku etleleni?	
PIET:	Phela se ri perile, mi nge thheleli endzhaku namuntlha. Na mundzuku ma ha to va kwala. A ndzi ri i Sonto, mi ta famba hi Musumbhunuku namixo.	
XILAVI:	Aredzi, hi ta twa ye' mukon'wana wa wena. Loko a ndzi swi tivile ingi ndzi sukile ndzi longile hi le kaya, phela ndzi le livhini ya mavhiki mambirhi, swi fika kwihi swa xigangu xa wena, Vukosi?	5
PIET:	Mi vula hi yini?	
XILAVI:	Ndzi vula hi ta masiku ya ku tshunxeka ka yena, ku sele masiku mangani?	10
PIET:	A ndzi ku mana wa Vukosi u mi byerile leswi mi nga vanghana, naswona i timhaka ta vavasati leti. Me a ndzi swi tivi. (<i>U vula a ri karhi a secha Xilavi hi mahlo a tlhela a tivutisa swo tala emiehleketweni. Swivutiso swa Xilavi swi n'wi tlhonthile miehleketo, maambalelo ya yena na wona ya n'wi dlivile miehleketo.</i>)	15
XILAVI:	Tisa namuneti leyi ndzi yi yisa le kamareni yo wisela, ku hava swo thotha hi swona, thireyi yi le kwihi? A swi antswi u ya tshama wena ku ta Vukosi a ta ndzi komba na lomu ku nga na manghilazi yo nwela?	
PIET:	Vukosi a ndzi ku wa ha wisile no va a tshamile na mhani wa yena.	20

- 3.10 Xana Xilavi a a tshama kwihi? (1)
- 3.11 I yini lexi hlamariseke Vhakisa loko a vona n'wana wa Piet na Vukosi exibedhlele? (2)
- 3.12 Hi xihhi xivangelo lexi a xi endla leswaku Mzamani a tsandzeka ku ya pfuxela Vukosi? (2)
- 3.13 I yini lexi kombaka leswaku Xilavi a nga ri na vuxokoxoko bya rendzo ra yena na Ma'am Joyce? (2)
- 3.14 Kombisa vuxaka bya vito ra Xilavi na swiendlo swa yena. (2)

- 3.15 Hi kwihi ku hambana exikarhi ka Ma'am Joyce na Vhakisa. (2)
- 3.16 Nyika vonelo ra Xilavi mayelana na vanhu lava tshamaka etisababini? (1)
- 3.17 Hi yihi dyondzo leyi hi yi kumaka eka Mzamani hi maendlelo ya yena ya swilo. (2)
- 3.18 Xana mutsari u swi kotile ku fikelela hungu ra yena eku thiyeni vito ra tsalwa leri? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 3.19 Ma'am Joyce a hi xikombiso xa kahle xa ntirho wa vudyondzisi. Nyika vonelo ra wena ehenhla ka mhaka leyi. (2)
- [35]**

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA

Eka xiyenge lexi, swivutiso swi huma eka swirungulwana leswi landzelaka:

- 'TIKO RA PFUMA' – KA Khosa
- 'NDLELA I YA UN'WANA NA UN'WANA' – KA Khosa

XIVUTISO XA 4: XAMUGANGA – SJ Malungani na KA Khosa

Hlaya mintshaho leyi landzelaka yo huma eka swirungulwana SWIMBIRHI kutani u hlamula swivutiso swo huma eka xin'wana na xin'wana xa swona. Timaraka leti aviweke eka xivutiso xin'wana na xin'wana i xiletelo xa vulehi bya nhlamulo ya wena.

LEMUKA: Hlamula swivutiso swo huma eka mintshaho HAMIMBIRHI ku nga XIVUTISO XA 4.1 NA XIVUTISO XA 4.2.

4.1 'TIKO RA PFUMA' – KA Khosa

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA G

Ku herile malembe mambirhi swilo swa ha famba hi rivilo rero. Hina vo hlota mahungu hi sungurile ku gombonyokisa mianakanyo; vana va vanhu va lumbetiwa leti, va hehliwa hi letiya, va totiwa na leswi swi nga ekule na vona. Swin'wana a swi va fanela hambileswi a swi nga va tshami. Vadyondzisi lava a va kalanga va rhandza ku tlimbeletana na maveriveri ya miganga. Mudyondzisi Khutla a a tala ku vula leswaku: 'Hambi a ri Hosi Yesu varikwavo a va n'wi amukelanga; kumbe loko a hi lo ya dyondzisa eBotswana a swi ta antswa.'

5

Vadyondzisi lavambirhi a va komberile vutshamo endlwini ya kereke kwala ka Mukhomi exikhulu. Yindlu leyi a yi ri na makamara manharhu. Vana va xikolo a va va endzela hi minkarhi leyo tala, va tala ku xuxa na vona. Vana a va tsakela swa vutlhari leswi a va tshamela ku kombisiwa swona. Mudyondzisi Khutla u karile a navela ku dyondzisa vana lava tinsimu to hungasa madyambu yan'wana. Hakunene u swi endlile, kutani wu va ntolovelolo. Leswi swi kokile vana vanyingi, van'wana va suka eGumbani, Phaphazela na le ka Mulamula. Mudyondzisi Khutla u tikumile a ri na dyikwayere ledyikulu. Tin'wana ta tinsimu leti a o qambha hi yexe, kasi tin'wana a a ti pambula eka tibuku to hambanahambana. Thicara Rihlampfu na yena a a pfunana na mudyondzisi Khutla ku va yimbelerisa.

10

15

4.1.1 Boxa vito ra thicara Khutla na ra thicara Rihlampfu.

(2)

4.1.2 Vadyondzisi lava u va boxeke eka 4.1.1 a va dyondzisa tidyondzo tihi laha xikolweni?

(2)

- 4.1.3 Hi swihi leswi a swa ha famba hi rivilo rero eka ntila wa 1 eka xitshuriwa lexi? (2)
- 4.1.4 Hi ku komisa hlamusela vumunhu bya thicara Khutla. (2)
- 4.1.5 Hi swihi leswi kombisaka ku pfuma ka tiko eka xihungwana lexi? (2)
- 4.1.6 Vadyondzisi lavambirhi a va huma etikweni rihi? (1)
- 4.1.7 Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga yona eka leti landzelaka:
Hi ku ya hi nhlamuselo ya masiku hinkwawo, 'ku xuxa' swi humelela hi nkarhi wa ...
- A Ndzhenga.
B Nhlekanhi.
C Madyambu.
D Mixo. (1)
- 4.1.8 Mutsari u vula yini eka ntila wa 1 na 2 loko a ku, 'Hina vo hlota mahungu hi sungurile ku gombonyokisa mianakanyo'? (2)
- 4.1.9 Paluxa xitumbelelana lexi vadyondzisi lavambirhi a va ri na xona eka mhaka ya ku tihlanganisa na vantshwa namadyambu. (2)
- 4.1.10 Hi ku vona ka wena leswi vadyondzisi lavambirhi a va dyondzisa vana lava ekaya ka vona a swi ri kahle ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

4.2 'NDLELA I YA UN'WANA NA UN'WANA' – KA Khosa

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA H

Bafana a nga ha hlamulanga munhu. U ngenile endzeni ka bazi, a huma. A suka a hlometela-hlometela, a nga voni lexi a a xi lava. Vakhandziyisiwa na vona a va lo tlevelele, va nga ha swi twisisi leswaku muchayeri wa vona a nga va a lumiwe rini hi timimpfi leti se ti ngo mbvonga etindleveni ta yena hinkwato. Loko swa ha te tano, hi nkarhi lowo koma swinene, ko ta ku ta 5
nghena movha wa maphorisa. Maphorisa a va bohile mukhalabya Mapheto hi tinsimbhi, kutani va chika na yena. Timbyana letikulu ta maphorisa a ti ri kona. Ntshungu lowuya a wu ri kona wu lo namba wu hangalaka hi ku khuguka-khuguka. Vakhandziyisiwa va Bafana na vona va tipangerile esibazanini. Loko swa ha ri tano ku twarile ku balesela ka xibamu. Mpfumawulo wa kona 10
wu vile wukulu ngopfu. Timbyana ta maphorisa ti vukule ngopfu, ti huhula ti nga khomi tlhelo leri nhlamulo yi nga sukaka kona. Xibalesa xi duvuke kanharhu ehenhla ka nhloko ya munhu loyi a xi kongomisiwe eka yena. Hambi va ri maphorisa va tsandzekile ku vona lomu maqulu a ma na ma suka kona. Xa vona a ku ri ku lamulela nkulukumba loyi a a tlhaviwe tsolo; kambe 15
ku suka kwalaho tindleve ta vona a ti hundzile nhloko.

- 4.2.1 I mani loyi vanhu a va n'wi hlalerile a etlele ehansi exitichini? (1)
- 4.2.2 Hi byihi vuxaka lebyi a byi ri kona exikarhi ka wanuna loyi na Bafana. (1)
- 4.2.3 Xana Mapheto a khomeriwa yini hi maphorisa? (2)
- 4.2.4 I yini xi nga endla leswaku Bafana a balesela Mapheto? (2)
- 4.2.5 Nyika nhlamuselo ya nhlokomhaka leyi ya 'Ndlela i ya un'wana na un'wana.' (2)
- 4.2.6 Xana nhlokomhaka ya xihungwana lexi ya yelana na leswi humelelaka eka xona ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 4.2.7 Hikwalaho ka yini Bafana a nga vulavuli loko va ri endleleni yo ya exitichini? (2)
- 4.2.8 I mani ximunhuhathwankulu eka xihungwana lexi? Seketela nhlamulo ya wena. (3)
- 4.2.9 Hi ku vona ka wena ku nga endliwa yini ku sivela maendlelo ya vaMapheto na Bafana? (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI

Eka xiyenge lexi, swivutiso swi huma eka switlhokovetselo leswi landzelaka:

- 'WANSATI' – KG Baloyi
- 'NDZI TSAKISA MANI?' – KG Baloyi

LEMUKA: Hlamula swivutiso swo huma eka switlhokovetselo HASWIMBIRHI ku nga XIVUTISO XA 5.1 NA XIVUTISO XA 5.2

XIVUTISO XA 5

- 5.1 Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ta xi landzela. Timaraka leti aviweke eka xivutiso xin'wana na xin'wana i xiletelo xa vulehi bya nhlamulo ya wena.

Hlaya xitlhokovetselo lexi nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

WANSATI – KG Baloyi

- 1 Wansati u sasekile ehandle
- 2 Endzeni u xurhe makhombo,
- 3 U tele hi vumbabva bya lunya,
- 4 U luma a pfurheta i ngi kondlo,
- 5 U ni nyiko yo hambanyisa maxaka ni vanghana.
- 6 Ku n'wayitela, ku titsongahata ...
- 7 Ni leswo hi yena hosi ya misava wo swi mphu! ...
- 8 Vavanuna va lwela yena
- 9 Va kohla ni leswaku va luthanya hi yena
- 10 Va sihalala va halata ni ngati,
- 11 Yena u yime kule a tikhoma xisuti,
- 12 A lakatsa tilo,
- 13 A tikhorwisa hi vuphunta bya vona.
- 14 U fana ni xihloni ku xonga,
- 15 U navela ku n'wi vukarha, u va n'wini wa yena.
- 16 Ri ri kwakwa ra sekwa ...
- 17 Loko se mi kokanile marhimila
- 18 U tlhava ku tlurisa midoro,
- 19 A hundzuka riyada emirini waku.
- 20 Wena u va khumbi rakwe hi makumu.

- 5.1.1 Hi mintila leyi nga tluliki MUNE boxa mongo wa xitlhokovetselo lexi. (2)

- 5.1.2 Ku vuyeleriwa ka rito ra 'U' eka mintila ya 3, 4 na 5 swi komba ntshikelelo. Hi yihi mhaka leyi ku tshikeleriwaka yona? (2)

- 5.1.3 Nyika nhlamuselo ya masiku hinkwawo ya rito 'sihalala' eka ntila wa 10. (2)
- 5.1.4 Mutlhokovetseri u hlamusela yini hi ntila wa 13 lowu nge: 'A tikhorwisa hi vuphunta bya vona.'? (2)
- 5.1.5 Ntila wa 16 lowu nge, 'Ri ri kwakwa ra sekwa ...' a wu helelangi. Wu hetise hi ku tsala xiphemu lexi saleke. (2)
- 5.1.6 Xana rito '**tlhava**' eka ntila wa 18 ri vula yini eka xitlhokovetselo lexi? (2)
- 5.1.7 Marito ya '...a tikhoma xisuti,' Ya vula leswaku ku yima a ... Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga yona eka leti landzelaka:
- A hlamala.
B hlalela.
C hlundzuka.
D bombela. (1)
- 5.1.8 Marito ya 'vumbabva, midoro na riyada' ya paluxa thoni muni ya mutlhokovetseri? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 5.1.9 Xitlhokovetselo lexi xi na xihlawuhlawu xo karhi ke? Kombisa xihlawuhlawu xa kona u tlhela u seketela nhlamulo ya wena. (3)

- 5.2 Hlaya xitlhokovetselo lexi nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

NDZI TSAKISA MANI? – KG Baloyi

- 1 Loko ndzi tsitsingela mahwiri
- 2 Ndzi hundzuka xiyembana xo birima,
- 3 Ndzi handza matala kukotisa huku;
- 4 Ndzi fela ku tsakisa vanghana,
- 5 Vo vanghana a swi va tsakisi.
- 6 Ni loko ndzi kombela ku tlhandlekiwa mavoko,
- 7 Ndzi vitana N'weni a ta ndzi karapa mataya,
- 8 Va ta ndzi n'watseka mati ndzi tenga,
- 9 Ndzi tiboha ku va hlonga ra mfumonkulu,
- 10 Vanghana-valala va mina a swi va khomi.
- 11 Ndzi ringeta ku hanya xihomu,
- 12 Xo tlomuteriwa etshangeni,
- 13 Ndzi hanyela vananga,
- 14 Ku hetisisa xitshembiso: 'Ku kondza rifu ri hi hambanisa.'
- 15 Lava le xihundlenihava va khanyanisa mombo va visingila,
- 16 Va ndzi sapatela: 'U tiendla munene ...'

17	Loyi ndzi nga ta n'wi tsakisa hi wihi?
18	Swona, mina n'wini ndza swi kota ku tienerisa
19	Xana un'wana ndzi ta n'wi tsakisa njhani?
20	Swa antswa ndzi tsakisa La nge henhla,
21	A nga Yena a ndzi nyikeke vutomi!

- 5.2.1 Hi mintila leyi nga tluliki MUNE nyika hungunkulu ra xithhokovetselo lexi. (2)
- 5.2.2 Nhlokomhaka ya xithhokovetselo lexi i xivutiso xo pfumala nhlamulo. Xana xivutiso lexi xi kombisa ku titwa njhani ka mutlhokovetseri? (2)
- 5.2.3 Tsavula ntila lowu vulaka ku nwa ngopfu byalwa eka ndzimana ya 1. (2)
- 5.2.4 Kombisa xifaniso xa le miehleketsweni lexi tisiwaka hi ndzimana ya 2. (2)
- 5.2.5 Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga yona eka leti landzelaka:
Rito ra '... mfumonkulu,' eka ntila wa 9, ri vula mfumo wa ...
- A tikereke.
B matiko.
C tihosi.
D matilo. (1)
- 5.2.6 Hlamusela leswi ntila wa 15 lowu nge, 'Lava le xihundlenihava va khanyanisa mombo va visingila,' wu vulaka swona. (2)
- 5.2.7 Ku vuyeleriwa ka mimfungho ya swivutiso eka mintila ya 17, 18 na 19 swi tshikelela yini eka xithhokovetselo lexi? (2)
- 5.2.8 Xithhokovetselo lexi xi ku lemukisa yini? (2)
- 5.2.9 Leswi mutlhokovetseri a swi vulaka eka ntila wa 20 loko a ku: 'Swa antswa ndzi tsakisa La nge henhla,' swa tshembisa leswaku u ta tshama ka swona ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70